

Валерій Горвий,

доктор історичних наук, професор, заступник гендиректора,
заслужений діяч науки і техніки України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: valnihor@ukr.net

ОРІЄНТИРИ НАУКОВОГО ПОШУКУ ОПТИМІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті розглядаються питання розвитку інформатизації в українському національному інформаційному просторі, у тому числі питання національного і глобального інфотворення, що зумовлює стрімко зростаючі обсяги нових, насамперед електронних інформаційних ресурсів. Вирішення проблеми управління цими ресурсами сьогодні здійснюється, в основному, створенням відповідного програмного забезпечення, пошукових систем. Однак ефективне використання інформаційних ресурсів для сучасної суспільної діяльності, включаючи гармонійне поєднання напрацьованих минулими поколіннями і нових, необхідність досягнення змістової точності інформаційних продуктів розвитку, забезпечення міждисциплінарної співмірності у виробленні нового теоретичного матеріалу потребують удосконалення процесу управління змістовими характеристиками інформаційних процесів. На думку автора, зазначену проблему треба вирішувати з обов'язковим залученням бібліотечної складової. У контексті розгляду цієї теми йдеться також про певне вдосконалення управлінської діяльності в інфосфері, пов'язане з потребою здійснення кооперації в бібліотечній сфері, що зумовлена використанням електронної інформації, вдосконалення діяльності страткомів.

Ключові слова: інформатизація, національний інформаційний простір, національне інфотворення, змістові характеристики інформаційних ресурсів, управління інформаційними процесами, бібліотечна кооперація, стратегічні інформаційні комунікації.

Розвиток національного і зарубіжного інфотворення зумовив зростаючу потребу вдосконалення наявних систем управління інформаційними ресурсами. Стаття присвячена актуалізованому аспекту цієї проблеми: необхідності вироблення механізмів забезпечення змістових характеристик використовуваних суспільством інформаційних ресурсів.

На нинішньому етапі розвитку суспільства з впровадженням електронних інформаційних технологій набувають особливої затребуваності питання наукового осмислення процесів ефективного використання інформаційних ресурсів в інтересах розвитку як традиційно існуючих соціальних структур, так і бурхливо створюваних в умовах інтенсифікації і вертикальних, і горизонтальних інформаційних обмінів серед нових соціальних утворень, різних як за тривалістю існування, призначенням, так і за формами свого прояву аж до віртуального включно.

Серед основних проблем розвитку інформаційної сфери сучасного суспільства є також проблеми, пов'язані з необхідністю ефективного управління зростаючими обсягами інформаційних, насамперед електронних інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору та національного інформаційного виробництва. Останнім часом зазначеної теми у своїх дослідженнях торкалась О. Зернецька, розглядаючи різні аспекти глобальної комунікації як визначального фактора сучасного світового розвитку [1]. Безпековий аспект проблеми проаналізовано в ґрунтовному монографічному дослідженні О. Довганя [2]. Шляхи нейтралізації викликів сучасного інформаційного суспільства розглядає у своїй монографії С. Горова [3].

Аналізуючи сучасні інформаційні процеси, проблему ефективного використання інформаційних ресурсів у суспільній практиці, дослідники справедливо загострюють свою увагу на зростаючому значенні змістових характеристик інформаційних ресурсів і способах управління ними. У цьому плані певний внесок у формування теоретичної основи розвитку управління електронними інформаційними ресурсами зроблено В. Горовим [4], В. Варенком [5], Т. Гранчак [6] та ін.

У циклі монографічних досліджень наукового колективу інформаційних спеціалістів НБУВ під керівництвом академіка О. Онищенка здійснено аналіз процесів, пов'язаних з вирішенням проблеми управління змістовими характеристиками сучасних інформаційних ресурсів, у тому числі й участі бібліотечних установ у вирішенні цієї проблеми [7]. Однак швидкоплинний перебіг подій у сучасних інформаційних обмінах потребує подальшого розгляду проблеми.

Розвиток інформатизації не лише сприяє створенню сприятливих умов для доступу різних категорій користувачів до наявних інформаційних ресурсів, а й спричиняє неконтрольованість процесу інформаційного виробництва всіма охочими поділитись власними роздумами, виявити свої здібності в соцмережах, в електронних та традиційних виданнях. Значний розвиток національної бази інфотворення, не лише організо-

ваної відповідними суспільними інститутами, а й за рахунок особистісної зацікавленості, ентузіазму зростаючого числа неорганізованих у цьому напрямі діяльності членів суспільства, з точки зору суспільних інтересів, з одного боку, є фактором позитивним. Адже організаційні структури суспільства, плануючи інформаційне виробництво, зосереджують його на найважливіших напрямках суспільної діяльності, на дослідженні усвідомлених небезпек і усвідомлених негативних впливів навколишнього середовища. У той самий час неорганізовані фіксатори перебігу суспільних подій нерідко інформують суспільство про непередбачувані виклики, зародження нових для суспільства проблем на початкових рівнях їх розвитку і цим самим попереджають людську спільноту про майбутні небезпеки.

З іншого боку, стрімко зростаюче виробництво нової інформації, насамперед електронної, додає проблем, зокрема, у плані її ефективного використання. Нинішній користувач уперше в своїй практиці зіткнувся з надлишковою пропозицією інформації в глобальному інформаційному просторі. Така ситуація пояснюється стартовим етапом глобальної інформатизації, коли до інфотворення долучається значне число суб'єктів, які чітко не визначилися з напрямками свого інфотворення, не набули належної кваліфікації і не забезпечують суспільної значущості своєї присутності в інфопросторі.

Таким чином, зацікавлений у потрібних йому інформаційних ресурсах користувач сьогодні стикається з проблемами орієнтації в стрімко зростаючих масивах нової інформації і необхідністю відбору в цих масивах якісного ресурсу. Адже лише якісний, достовірний і актуальний матеріал створює вихідні можливості для ефективної діяльності щодо вирішення проблем суспільного розвитку. Слід при цьому зазначити, що розроблювані сьогодні пошукові програмні продукти полегшують тематичну орієнтацію користувача в масивах інформації, проте неефективні щодо визначення їх змістової якості. Власне, в наш час технологи-комп'ютерники продовжують спроби утриматись на лідируючих позиціях в розвитку інформаційних процесів, вбачаючи головним завданням цих процесів, як і на початкових етапах розвитку електронних інформаційних технологій, донесення користувачу якісного електронного сигналу, а не відображеного в ньому змісту [8]. Вичерпно характеризує такий підхід до оцінки ресурсів висловлювання І. Земана: «...теорію інформації не обов'язково має цікавити конкретний зміст повідомлення. Ця теорія розглядає його математичний бік, і повідомлення означає для неї лише певну кількість станів, що різняться між собою» [9, с. 96].

Разом з тим характерною особливістю сьогодення є наближення інформаційних технологій безпосередньо до виробничої діяльності суспільства і саме змістові характеристики в інформаційних обмінах набувають першорядного значення [10]. В аналітичній доповіді колективу дослідників НБУВ зауважується: «Сучасні електронні інформаційні технології зумовили становлення якісно нового етапу розвитку соціальних інформаційних обмінів, що використовують традиційні принципи інформаційного забезпечення опосередковано. Інформаційні обміни в мережах ґрунтуються на наявних у суспільному обігу на певний час знаннях, які викликають зацікавленість сучасників, а якісний рівень ресурсів визначається інтелектуальним рівнем та компетентністю учасників спілкування» [11, с. 5].

Таким чином, саме на нинішньому суспільному етапі, з розвитком електронних інформаційних технологій набувають особливої затребуваності проблеми формування сучасних вимог до управління інформаційними ресурсами. Бібліотечний аспект в удосконаленні керування інформаційними процесами при цьому набуває зростаючого значення, оскільки він проявляється в оперуванні сукупністю суспільно значущих інформаційних ресурсів і розгляді цієї сукупності з позицій оцінки збереження і використання напрацьованого суспільством досвіду життєдіяльності.

Насамперед у цьому процесі мають бути відображені саме змістові характеристики використовуваного ресурсу. Зміст контенту має забезпечити якомога вичерпніше організацію всіх видів суспільної діяльності в її реалізації і розвитку. Він складається зі змісту напрацьованої попередніми поколіннями інформації в гармонійному поєднанні з новою, з продуктами нового інфотворення, що має забезпечити і ефективно виробництво, і дотримання специфіки національної традиції розвитку інформаційних процесів у суспільному поступі в цілому. У підготовці таких синтезованих продуктів на нинішньому етапі організації інформаційної діяльності, як свідчить досвід, корисним є постійне зближення бібліотечних інформаційних працівників-аналітиків з представниками інших сфер практичної діяльності, насамперед тих, що працюють над реалізацією основних проблем національного розвитку. При цьому виробляються дієві форми зворотного зв'язку в інформаційному забезпеченні користувачів, насамперед в його дистанційних формах, розвиваються технології інтерактивного спілкування.

Проблема вдосконалення управління змістовими характеристиками сучасних інформаційних процесів за участі бібліотек ставиться на перше місце насамперед тому, що тривалий час питання розвитку інтернет-

технологій фактично були прерогативою технічних працівників комп'ютерної сфери, які переймалися вдосконаленням технічних параметрів інформаційних процесів. Такий підхід негативно впливав на вирішення проблем донесення користувачеві якісного, інноваційного змісту, сприяв поширенню негативної тенденції ставлення користувача до інтернет-ресурсу як до другорядного, не завжди достовірного джерела інформації.

Разом з тим розвиток властивих бібліотечним установам та іншим центрам концентрації інформації технологій акумуляції, структуризації, підготовки до якісного використання, оперативної доставки споживачеві необхідної інформації набуває все більшого значення у вдосконаленні управління сферою продуктивного використання інформаційних ресурсів.

У нинішніх умовах розвиток інформаційних технологій має сприяти також вирішенню нової проблеми, з якою вперше в історії зіткнулася сучасна людина: з перенавантаженням людської свідомості обсягами інформації, постійно чи епізодично використовуваної в практиці життєдіяльності. Саме по собі питання добору потрібної інформації на всіх етапах розвитку людства було пов'язане із створенням бібліотек, з розвитком бібліотечної справи [12, с. 139–165]. Тому зазначена проблема спонукає бібліотечних спеціалістів, **які** найглибше знайомі зі специфікою масової користувацької аудиторії, до участі в актуальному для нашого часу пошуку її вирішення у зближенні технологічних рішень у сфері комп'ютерних технологій зі специфікою біофізичних характеристик людського організму, створення і використання ефективних фільтрів надлишкового інформаційного шуму [13], перспективних конструктивних рішень для сприяння процесу засвоєння найважливішої, необхідної людині інформації, навколо якої формуються прийнятні для практичного використання інформаційні масиви [14, с. 373–381].

Наукового осмислення, в тому числі й і з позицій розвитку ефективності бібліотечного обслуговування, потребує також і процес реконструкції системи соціальних інформаційних мереж національного інформаційного простору. При її вдосконаленні мають враховуватись і процеси технологічного переоснащення комунікацій, що традиційно пов'язані з існуючими соціальними структурами, і формування бурхливо створюваних в умовах розвитку вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів нових інформаційних зв'язків, використовуваних соціальними утвореннями, різними як за призначенням, тривалістю існування, так і за формами своєї організації – аж до віртуальної включно. У руслі цієї проблематики перебувають питання наукового обґрунтування міри сприяння на рівні держави, а також громадських організацій, бізнесових

структур суспільства, наукових установ, ЗМІ, соцмереж тощо процесу інформаційного виробництва в оптимальному для затрат суспільної енергії режимі.

До всього цього потрібно враховувати, що в умовах зростаючого впливу глобалізаційних процесів на національному рівні набувають особливого значення стратегічні соціальні інформаційні комунікації (страткомі). Ці комунікації в умовах активізації інформаційного ресурсу глобального інформаційного простору за розвитку електронних інформаційних технологій набувають значення каркасної системи окреслення національного інформаційного простору. Зростаючого суспільного значення при цьому набуває потреба активізації бібліотечних установ у системі цих комунікацій, у наповненні страткомів високоякісною суспільно значущою інформацією.

Проблема ефективного використання суспільно значущих інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку пов'язана також з удосконаленням процесу управління використанням необхідних для еволюції суспільства інформаційних ресурсів. У цьому процесі значну роль мають відігравати комп'ютеризовані бібліотечні установи і в національному масштабі – їх об'єднання. Згідно зі зростаючими суспільними запитами вони залишаються основними центрами консолідації, структурування і збереження інформаційних ресурсів на рівні нації, держави. Традиційні їхні функції розширюються сьогодні у зв'язку з потребою організації аналізу глобальних інформаційних ресурсів в інтересах розвитку нації, держави, відбором для комплектування власних фондів відповідно до суспільних запитів необхідної для національного розвитку зарубіжної інформації, комплектуванням ресурсами національного інфотворення. У сучасних комп'ютеризованих бібліотеках, пов'язаних інтернет-комунікаціями з користувачами, відбувається тематичний відбір, попередній змістовий аналіз інформації у фондах для задоволення запитів корпоративних користувачів, реалізації планів національного розвитку. При цьому поширення набувають дистанційні технології інформаційного обслуговування, відбувається розвиток інтерактивного спілкування в режимі «замовник – інформаційний працівник».

Слід підкреслити постійно зростаючі суспільні вимоги до якості інформаційного обслуговування соціальних структур суспільства, та, власне, і окремих його членів, яким потрібна актуальна інформація для забезпечення ефективної діяльності, до того ж, як правило, у стислі строки. Необхідність бути на рівні зазначених вимог обумовлює подальшу інте-

лектуалізацію роботи бібліотек з комплектування своїх фондів новими ресурсами.

Розробка стратегії комплектування має розпочинатися із визначення провідного напрямку діяльності бібліотеки щодо задоволення суспільних запитів і визначення тематичних меж комплектування. Вироблені таким чином рішення дадуть змогу продуктивно використовувати наявні можливості для поглибленого вивчення масивів продукуваної в інформаційному просторі інформації, відбору для комплектування якісного ресурсу, що відповідає вирішенню актуальних суспільних завдань розвитку. У той самий час визначення орієнтирів для комплектування новими, особливо електронними, ресурсами фондів бібліотек, ведення в рамках тематичного спрямування бібліотечної діяльності і можливих затрат оцифрування ресурсів на традиційних носіях, дасть змогу розмежувати функціональне призначення наявних бібліотечних установ та уникнути дублювання в комплектуванні.

Такого роду дублювання є відчутно затратним для державного бюджету також у закупівлі зарубіжних видань та доступу до зарубіжних інформаційних баз. При таких підходах багато років дискутована проблема ефективної кооперації бібліотечної діяльності набуває рис необхідного практичного вирішення. Можливості кооперативних підходів до комплектування бібліотек новою інформацією і зростаючі можливості використання оцифрованих ресурсів стануть важливою складовою підвищення якості бібліотечного обслуговування, в тому числі й координування дистанційного обслуговування користувачів на рівні вимог сучасного інформаційного суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Зернецька О. В. Глобальна комунікація : монографія / НАН України ; Інститут всесвітньої історії. Київ : Наук. думка, 2017. 350 с.
2. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. Київ, 2015. 388 с.
3. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 450 с.
4. Горвий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 230 с.

5. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.
6. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація: монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 481 с.
7. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 235 с.
8. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. М., 1963 ; Черри К. Человек и информация. М. : Связь, 1972.
9. Земан И. Познание и информация. Гносеологические проблемы кибернетики / пер. с чешского Р. Е. Мельцера. М. : Прогресс, 1966. 253 с.
10. Bar-Hillel Ye., Carnap R. Semantic Information. *Butterworths Scientific Publications*. London, 1953. <https://doi.org/10.1093/bjps/IV.14.147> ; Урсул А. Д. Информация. М. : Наука, 1971 ; *Виннер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / пер. с англ. И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова ; под ред. Г. Н. Поварова. 2-е изд. М. : Наука, 1983 ; Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. М. : Политиздат, 1975 ; Курас І. Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку. *Бібл. вісн.* 2001. № 1.
11. Інформаційні механізми нейтралізації негативних зарубіжних впливів на регіони України в умовах гібридної війни : наукова доповідь / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2018. 72 с.
12. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ : НБУВ, 2005. 383 с.
13. Чуприна Л. А. Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ : НБУВ, 2009. Вип. 23. С. 269–279.
14. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві : виклики сьогодення. С. 373–381.

References

1. Zernetska, O. V. (2017). Hlobalna komunikatsiia [Global communication]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Dovhan, O. D. (2015). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v konteksti hlobalizatsii: teoretyko-pravovi ta orhanizatsiini aspekty [Securing

information security in the context of globalization: theoretical, legal and organizational aspects]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Horova, S. V. (2017). *Osoba v informatsiinomu suspilstvi: vyklyky sohodennia* [Person in Information Society: Challenges of the Present]. O. S. Onyshchenko (Scientific ed.). Kyiv [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. M. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs* [Social information communications, their content and resource]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Varenko, V. M. (2013). *Informatsiino-analitychna diialnist* [Information-analytical activity]. Kyiv: Univesytet «Ukraina» [in Ukrainian].

6. Hbranchak, T. (2012). *Biblioteka i politychna komunikatsiia* [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). *Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva* [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Shannon, C. (1963). *Raboty po teorii informatsii i kibernetike* [Works on information theory and cybernetics]. Moscow [in Russian]; Cherry, C. (1972). *Chelovek i informatsiia* [Man and Information]. Moscow: Sviaz [in Russian].

9. Zeman, I. (1966). *Poznaniie i informatsiia. Hnoseolohicheskiie problemy kibernetiki* [Cognition and information. The epistemological problems of cybernetics.]. (R. E. Meltser, Trans). Moscow: Prohress [in Russian].

10. Bar-Hillel, Y., and Carnap, R. (1953). *Semantic Information*. *Butterworth Sci. Publ.* London. <https://doi.org/10.1093/bjps/IV.14.147> [in English];

Ursul A. D. (1971). *Informatsiia* [Information]. Moscow: «Nauka» [in Russian];

Wiener, N. (1983). *Kibernetika, ili Upravleniie i sviaz v zhivotnom i mashine*. (I. V. Soloviev and G. N. Povarov, Trans.). Moscow: «Nauka» [in Russian];

Afanasev V. H. (1975). *Sotsialnaia informatsiia i upravleniie obshchestvom* [Social information and society management.]. Moscow: Politizdat [in Russian]; Kuras I. (2001) *Informatsiini resursy Ukrainy: stratehiia rozvytku* [Information resources of Ukraine: development strategy]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 2–6 [in Ukrainian].

11. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2018). *Informatsiini mekhanizmy neutralizatsii nehatyvnykh zarubizhnykh vplyviv na rehiony Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny (Naukova dopovid)* [Information mechanisms of neutralization of negative foreign influences on regions of Ukraine in the conditions of hybrid war (Scientific report)]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva : vyklyky sohodennia [Person in Information Society: Challenges of the Present]. O. S. Onyshchenko (Scientific ed.). Kyiv [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

13. Chupryna, L. A. (2009). Problema informatsiinykh shumiv pry vykorystanni operatyvnoi internet-informatsii dlia pidhotovky informatsiino-analitychnykh materialiv [The problem of information noise when using online Internet information for the preparation of information-analytical materials]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 23, pp. 269–279. Kyiv [in Ukrainian].

14. Horova S.V. (2017). Osoba v informatsiinomu suspilstvi [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2020.

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (Historical), Professor, Deputy Director,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: valnihor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Guidelines for Scientific Search for Optimization of Library Activity in the Age of Informatization

The article deals with the issues of informatization development in the Ukrainian national information space, including the issues of national and global information creation, which creates rapidly growing volumes of new, primarily electronic information resources. The solution to the problem of managing these resources is carried out now, basically, by creating appropriate software, search engines. However, the effective use of information resources for modern social activities, including the harmonious combination of ones elaborated by past generations and new ones, the need to achieve content accuracy of information products of development, ensuring interdisciplinary proportionality in the development of new theoretical material necessitate the improvement of the process of information content management. From the author's point of view, this problem should be solved with the obligatory involvement of the library component. Researchers of information processes with the participation of the modern libraries, based on the whole experience of cooperation with mass readers, users, and on the study of modern public needs for information services, should facilitate the development of effective information technologies for the analysis of modern information arrays, the development of effective methods of selection necessary for national

development of information, structuring and preserving them, preparing them for effective use in providing thematical accuracy, relevance, predictive calculations and others. In the context of the topic consideration, it also refers to the improvement of management activities in the infosphere related to the need for cooperation in the library sphere caused by electronic information, improvement of stratcoms activities.

Keywords: informatization, national information space, national information creation, content characteristics of information resources, management of information processes, library cooperation, strategic information communications.